

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ในประเทศไทยในยุคสังคมล่าสัตว์มีความลำบากมากในการทำมาหากิน เพราะไม่รู้จักรการปลูกข้าวต้องอาศัยผลหมากรากไม้ ลำสัตว์ จับปลา แมลงต่างๆ เป็นอาหารแต่ก็มีอิสระในการเคลื่อนย้ายแหล่งที่อาศัยไปเรื่อย ๆ ในพื้นที่มีสัตว์และอาหารธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ต่อมาเมื่อมนุษย์มารู้จักรการนำข้าวมาปลูกสังคมไทยมีลักษณะเด่นด้านเกษตรกรรมอันยาวนานหลายพันปีจนถึงปัจจุบันอย่างไรก็ตามเกษตรกรรมโดยเฉพาะข้าวยังเป็นพืชที่เพาะปลูกมากที่สุดในสังคมไทยและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ประเทศไทยปลูกข้าวเป็นอันดับ 5 ของโลกโดยมีเนื้อที่ปลูกข้าว 61 ล้านไร่ รองจากประเทศอินเดีย จีน อินโดนีเซีย และบังกลาเทศ (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2546, หน้า 15-20)

ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยเปิดประเทศ ขอมขายข้าวเป็นสินค้าออก ข้าวราคาสูง มีการขยายพื้นที่นาเพิ่มขึ้นที่ดินราคาสูง ที่ดินกลายเป็นสินค้ามีการซื้อขายกัน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็น พระมหากษัตริย์องค์แรกที่ทรงยอมรับกรรมสิทธิ์ในที่ดินของเอกชน (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2546, หน้า 322) เศรษฐกิจไทยค่อย ๆ พัฒนาจากระบบการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เป็นแบบทุนนิยมหรือการผลิตเพื่อการขายตามลำดับ หัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น น้ำตาลและการทอผ้า ถูกสินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรมของพวกยุโรป ซึ่งผลิตได้มากกว่า มีราคาต่ำกว่า หรือความแปลกใหม่กว่าเข้ามาตีตลาด ทำให้ต้องเลิกกิจการไปตามลำดับ ขณะที่ประชาชนไปบุกเบิกพื้นที่เพาะปลูกข้าว เพิ่มขึ้น มีการขุดคลอง สร้างทางรถไฟเพื่อส่งเสริมการผลิตและการค้า รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งแต่เดิมถือว่าที่ดินทั้งประเทศเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน เริ่มออกโฉนดยอมรับกรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชน เพื่อเปิดโอกาส ให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ถือเรื่องกรรมสิทธิ์เอกชนและการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก ทั้งยังยกเลิกระบบไพร่ทาส ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมที่ต้องการจ้างแรงงานอิสระ การพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ของไทย นับตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาทุนนิยมที่เข้ามาและถูกรอบงำโดยประเทศในยุโรปมีทุนมากกว่าและมีเทคโนโลยีก้าวหน้ากว่าจึงสามารถเข้ามาลงทุน เข้ามาค้าขาย ส่งสินค้าอุตสาหกรรมเข้ามาตีตลาด การพัฒนาแบบทุนนิยมบริการ ทำให้การสะสมทุนภายในประเทศและการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศเติบโตอย่างเชื่องช้า (วิทยากร เชียงกูล, 2526, หน้า 18-21)

อย่างไรก็ตาม ประโยชน์จากการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการทำมาหากินของชาวนาปัจจุบันมีประโยชน์มากมายนั้นกลับประสบปัญหามากมาย ปัญหาบางอย่างเป็นปัญหาใหม่ไม่แต่เกิดขึ้น

ในอดีต เช่น เทคโนโลยีมีผลในแง่บวก ในเวลาเดียวกันได้สร้างผลกระทบในด้านลบนอกจากนั้น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกไม่ว่าปัจจัยทางวัฒนธรรม ทางสังคม ทางเศรษฐกิจและทางการเมือง สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสร้างปัญหาให้กับอาชีพชาวนา สรุปได้ว่าการทำนาก็ยังเป็นอาชีพหลักของชาวนาไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและยังทำรายได้ให้กับสังคมไทยในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก เป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาไทยมีความสำคัญต่อแบบแผนการดำรงชีวิตความเติบโตที่ไม่พึ่งพาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดทางนิเวศน์อยู่บนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐศาสตร์สีเขียวเป็นแนวคิดที่ยอมรับในขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติการพัฒนาเศรษฐกิจต้องมีความยั่งยืนและเป็นธรรม ทั้งในแง่ของการใช้ทรัพยากรและแบ่งผลประโยชน์จากการพัฒนา ธุรกิจการผลิต การบริการและการตลาดต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการปฏิรูปแบบแผนการผลิตการบริโภคและการค้าจึงต้องคำนึงความอยู่รอดของมนุษยชาติร่วมกันในระยะยาวนับตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเมื่อปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (2534-2539) นั้น ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมอยู่ไม่น้อยทีเดียวรัฐบาลได้พยายามที่จะพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่าง ๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม การนำเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ ๆ เข้ามาเผยแพร่และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปการปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ หรือกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาวะเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมขึ้นในสังคมชนบทอย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงผลของการปฏิบัติงานตามแผนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา นั้น บางชุมชนรัฐบาลได้ประสบความสำเร็จในการพัฒนาแต่บางแห่งรัฐบาลก็ประสบปัญหาในการพัฒนาชนบท ซึ่งทำให้การพัฒนาไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้เท่าที่ควร

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการส่งออกป้อนตลาดเมืองและตลาดโลกเป็นการเติบโตโดยส่วนรวมของภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรมแนวทางเช่นนี้ได้สร้างปัญหาต่าง ๆ มาสู่สังคมไทยหรือทำให้ปัญหาร้ายแรงขึ้นได้แก่ปัญหาความแตกต่างทางชนชั้นและอาชีพ ปัญหานี้สร้างความยากจน การสูญเสียที่ดิน การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากร และการอพยพแรงงาน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2527, หน้า 13) แต่เพื่อให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ หน่วยงานของทางราชการจากกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ก็เริ่มเข้าสู่ชนบทมากขึ้น เพื่อดำเนินการในส่วนที่ตนเกี่ยวข้องทำให้ชุมชนชนบทได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางการพัฒนาของแต่ละหน่วยงาน เช่น ก่อสร้างปรับปรุงเส้นทางคมนาคมปัจจัยพื้นฐาน

ทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้แก่ไฟฟ้า แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และการอุปโภคบริโภคตลอดจนปรับปรุงระบบการศึกษาของประชาชนในชาติ

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีมากขึ้นเมื่อประเทศไทยมีนโยบายส่งเสริมระบบอุตสาหกรรมและระบบเกษตรแผนใหม่มาตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระบบการเกษตรตามแผนใหม่เน้นการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ใช้เงินทุนมากกว่าใช้แรงงานใช้พลังงานสูงกว่าการเน้นไปที่การผลิตพืชแต่ละชนิดเพียงอย่างเดียวใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาและที่สำคัญคือบริษัทธุรกิจการเกษตรเข้ามาควบคุมและมีอิทธิพลด้านปัจจัยการผลิต การแปรรูป การตลาดและการขนส่ง ส่วนรัฐบาลเข้ามามีบทบาทสูงในการกำหนดชนิดของการปลูกและกำหนดราคาของผลผลิตทางการเกษตรทางการเกษตรอีกด้วย (จิตรูย์ เลียนจำนงค์, 2535, หน้า 18) การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งเริ่มด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมาก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียต่อสังคมไทย ในแง่ดีคือ ทำให้รายได้ต่อหัวต่อปีของคนไทยสูงขึ้น มีแรงงานเพิ่มขึ้นมีการขยายตัวของการผลิตทางการเกษตรประเภทของการเกษตรเพิ่มขึ้นมีการนำเทคโนโลยีเพื่อการผลิตแบบใหม่เข้ามาในสังคมไทย การคมนาคมสะดวก การขยายตัวของทุนภาคเอกชนเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามผลที่ไม่พึงประสงค์ก็ตามมาด้วยหลายประการ เช่น ความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมืองมีมากขึ้น รายได้ของชาวชนบทและชาวเมืองแตกต่างกันมาก แรงงานจากภาคเกษตรกรรมหลังไหลเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น เกษตรไทยเริ่มเปลี่ยนอาชีพมาเป็นกรรมกรในเมืองเพราะผลตอบแทนภาคอุตสาหกรรมมีแนวโน้มสูงขึ้น เป็นต้น (รัชนิกร เศรษฐรัฐ, 2528, หน้า 31-32)

ภายใต้ระบบการผลิตเพื่อยังชีพ เพื่อการบริโภคจากการใช้แรงงานคน สัตว์ วัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่ทำมาจากไม้ เช่น ไม้ คราด ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อขายโดยให้ความสำคัญกับระบบเงินตราเพื่อการดำเนินชีวิต เกิดการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์มากขึ้น (พิทยา อรุณพงษ์, 2551, หน้า 1-3) ทำให้บรรดาผู้ประกอบการอาชีพในประเทศ โดยเฉพาะชาวนามีการขยายที่ดินทำการเพาะปลูกออกไปมากขึ้น ดังที่ได้มีบันทึกว่า “ราษฎรเป็นอันมากก็ตื่นกันค้าขาย ชาวนาก็ทำนามากไม่มีว่างทุกแห่งทุกตำบล” รูปแบบของเศรษฐกิจของประเทศไทยจึงเปลี่ยนแปลงไปจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองได้ตามที่เคยเป็นมา และไม่ค่อยพึ่งสินค้าเข้าจากต่างประเทศ กลายมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (Monetary System) ปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลง คือ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทย-อังกฤษ (พ.ศ. 2398)

นับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยน (Turning Point) ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญโดยเฉพาะมิติทางด้านเศรษฐกิจของไทย คือ การเข้ามาของจักรวรรดินิยม โดยการนำของประเทศอังกฤษที่ต้องการขยายตลาดสินค้าอุตสาหกรรมที่ผลิตในอังกฤษ จึงได้ผลักดันให้รัฐบาลสยามทำสนธิสัญญาเบาว์ริง

และให้ความสำคัญกับการสถาปนาโครงสร้างใหม่ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในสยาม กล่าวคือ ในมิติด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจการพาณิชย์แบบพึ่งพิง โดยการผลิตข้าว ซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานที่ได้เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก (Open Export Economy) การผลิตเพื่อการค้าที่เห็นได้อย่างชัดเจนในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การผลิตข้าว ซึ่งก่อนที่ไทยจะเปิดประตูการค้ากับ นานาชาติ ห้ามไม่ให้ส่งข้าวเป็นสินค้าออก ด้วยเกรงว่าจะมีข้าวไม่เพียงพอสำหรับบริโภค ภายในประเทศ และในสมัยก่อนมีศึกสงครามกับพม่า ญวน จึงมีความจำเป็นต้องรวบรวมข้าวเอาไว้ให้พอกิน แต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า “....กรุงเทพฯ สมบูรณ์มั่งคั่ง ข้าศึกศัตรูก็สงบราบเรียบเป็นปกติ ข้าวเปลือกในกรุงเทพฯ กรุงเก่า เมืองสุพรรณบุรี และหัวเมืองอื่น ๆ ก็มีอยู่มากราคาดกลงจนกระทั่งซื้อขายกันเกวียนละ 1 ตำลึง 1 บาทบ้าง 1 ตำลึง ถ้วนบ้าง เพราะฉะนั้นจึงได้ให้ลูกข้าทั้งหลายจำหน่ายข้าวเปลือกให้แก่ลูกค่านานาประเทศ เพื่อจะ ให้ข้าวเปลือกมีราคามากขึ้น ราษฎรจะได้มีความอดสาหะชกชวนการทำงานให้ได้ข้าวเปลือกมากขึ้น พระนครจะได้สมบูรณ์....แต่การที่จะเปิดปิดข้าวนั้นก็แล้วแต่เสนาบดีปรึกษาพร้อมกัน เห็นว่าควร จะปิดก็ให้ปิด ควรจะเปิดก็ให้เปิดได้โดยสมควรแก่กาล ซึ่งให้เปิดข้าวเปลือกข้าวสารออกจำหน่าย นอกประเทศครั้งนั้นจะเปิดเพราะกลัวพวกอังกฤษมาว่ากล่าว ข่มขู่บังคับให้เปิดนั้นมิได้ อย่าให้ ราษฎรทั้งปวงถือกันวุ่นวายไป....”

จากการที่รัฐบาลมีนโยบายผลิตข้าวเพื่อการส่งออก ทำให้ข้าวเป็นสินค้าที่มีความสำคัญ ต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย ดังที่หมอบรัดเลต กล่าวว่า กรุงเทพฯ นี้เปรียบเสมือน ยุ้งฉางอันใหญ่ สำหรับจำหน่ายข้าวในทวีปเอเชีย จึงมีเรือสินค้าได้รอบรรทุกข้าวเป็นจำนวนมาก คือในช่วงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2409 มีกำปั่นต่างประเทศเข้ามาจอดอยู่ในกรุงเทพฯ ถึง 26 ลำ กำปั่นไทย 46 ลำ รวมเป็น 72 ลำ และระยะเวลาห่างเพียง 15 วัน เรือสินค้าก็เพิ่มขึ้นอีกเป็น 84 ลำ เรือเหล่านี้ค่อย บรรทุกข้าวแทบทุกลำ แสดงให้เห็นว่าปริมาณการส่งข้าวเป็นสินค้าออกได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น ดังปรากฏว่าหลังจากปี พ.ศ. 2398 ถึง 2409 การส่งออกขยายจาก 1 ล้านหาบ เป็น 2 ล้านหาบ (ไพฑูรย์ สายสว่าง, 2522, หน้า 25) ในด้านการติดต่อค้าขายรัฐบาลได้ยกเลิกการผูกขาดการค้ากับ ต่างประเทศโดยเปิดโอกาสให้มีการค้าขายโดยเสรีระหว่างพ่อค้ากับประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไป ตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาว์ริง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2475 ประเทศไทยยังเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งใหญ่ ทำให้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศครั้งสำคัญ โดยเปลี่ยนการปกครองจาก ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีคณะราษฎรทำการยึดอำนาจ

การปกครอง หลังจากนั้น คณะราษฎรได้พยายามที่จะปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ราษฎรส่วนใหญ่มากที่สุด จะเห็นได้จากหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ซึ่งมีอยู่ข้อหนึ่งที่ระบุว่า “จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ รัฐบาลใหม่ จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ รวมทั้งวางแผนโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎร รอดอยาก” โดยรัฐจะเป็นผู้วางแผนเศรษฐกิจ และควบคุมการใช้ทุนอันเป็นปัจจัยหลักในการสร้าง ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ควบคุมให้มีการลงทุน โดยสนับสนุนให้ต่างชาติเข้าลงทุนได้เป็น ลักษณะเศรษฐกิจแบบชาตินิยม ทำให้ข้าวที่ผลิตได้ต้องถูกญี่ปุ่นบังคับซื้อ เพื่อนำไปเลี้ยงทหาร ญี่ปุ่นทั้งที่อยู่ภายในและภายนอกประเทศ ทำให้ประชาชนประสบกับความเดือดร้อนอย่างหนัก จากการขาดแคลน ข้าวบริโภค อันเนื่องมาจากอุทกภัยภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 ทำให้เกิดการขาดแคลนข้าวภายในประเทศ และมีการลักลอบนำข้าวไปขายต่างประเทศ นอกจากนี้ ผลของสงคราม ทำให้เศรษฐกิจของไทยตกต่ำเกิดภาวะเงินเฟ้อ ค่าของเงินลดลง สินค้ามีราคาแพง ประชาชนได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งขาดเครื่องอุปโภค บริโภคที่จำเป็น รัฐบาลพยายามจะแก้ไขปัญหานี้ โดยอนุญาตให้เปิดบ่อนการพนันชั่วคราว เพื่อจะ ได้เก็บค่าธรรมเนียมแต่ปัญหาเศรษฐกิจก็ยังไม่ดีขึ้น ในปี พ.ศ. 2491 การเมืองระหว่างประเทศเริ่ม เปลี่ยนแปลงไปเพราะจีนได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ในปี พ.ศ. 2492 สหรัฐอเมริกาเกรงว่าลัทธิคอมมิวนิสต์จะมีอิทธิพลครอบงำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และถ้า จีนได้จีนต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคอมมิวนิสต์ ย่อมจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอเมริกา จึงเร่งให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยการทำสัญญาความตกลงว่า ด้วยความช่วยเหลือทางทหาร และความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจและทางเทคนิคกับ ประเทศไทยในขณะนั้น ซึ่งสหรัฐอเมริกาเชื่อว่าการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจนั้น จะสามารถ สกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ได้ สหรัฐอเมริกาจึงมีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมการค้าและ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในรูปแบบการค้าเสรี ซึ่งนโยบายดังกล่าวทำให้ สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางด้านเศรษฐกิจกับประเทศไทยอย่างใกล้ชิด ทำให้รัฐบาลไทย ในสมัยนั้นมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะนำแบบอย่างประเทศตะวันตก จึงได้ดำเนินนโยบายส่งเสริม การลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อให้เกิดการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม โดยการตราพระราชบัญญัติ 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2505 และพระราชบัญญัติส่งเสริมการค้าหรือลดอากรขาเข้าให้แก่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมที่ได้รับการส่งเสริม พ.ศ. 2503 และ พ.ศ. 2504

นอกจากนี้ได้มีการตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจขึ้น โดยรัฐบาลได้ดำเนินประกาศใช้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 นั้น นับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ

ของการวางแผนระบบเศรษฐกิจของประเทศ มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาของแต่ละยุคสมัย และเริ่มมีการเชื่อมโยงกับสังคมมากขึ้น โดยกำหนดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา อันแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจ แบบวางแผนอย่างมาก สะท้อนให้เห็นถึงควมมีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเศรษฐกิจ ของประเทศ พัฒนาเมืองศูนย์กลางความเจริญในภูมิภาค เพื่อช่วยส่งเสริมความเจริญเติบโต ทางเศรษฐกิจให้ต่อเนื่อง และถ่ายทอดความเจริญไปสู่ภูมิภาค โดยทำการสร้างถนนหนทาง ขุด คลองชลประทาน เพื่อเชื่อมโยงเส้นทางคมนาคมในการอำนวยความสะดวกในการลำเลียงสินค้า นอกจากนี้รัฐบาลยังให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์การพัฒนาทางน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่แนว ชายแดนถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของเมืองหน้าด่านในการลำเลียงสินค้าออกสู่ประเทศ และจังหวัด ปราจีนบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีพื้นที่อยู่ติดชายแดนไทย-กัมพูชา ประกอบกับจังหวัดปราจีนบุรี มีลุ่มน้ำที่สำคัญ คือ ลุ่มน้ำปราจีนบุรี

ลุ่มน้ำปราจีนบุรี เปรียบเสมือนสายเลือดใหญ่ที่ไหลหล่อเลี้ยง ยังความอุดมสมบูรณ์ให้ แก่พื้นที่ของจังหวัดปราจีนบุรีทั้งหมด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ครอบคลุมพื้นที่ 2 จังหวัด ได้แก่ พื้นที่ของจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว ลักษณะลุ่มน้ำวางตัวตามแนวทิศ ตะวันออก-ตก ทางด้านทิศเหนือของลุ่มน้ำเริ่มจากเขตเทือกเขาพนมดงรักติดกับลุ่มแม่น้ำมูล ทางด้านทิศตะวันตกติดกับลุ่มน้ำโดนเลสาป ทางด้านทิศใต้และด้านทิศตะวันตกติดต่อกับลุ่ม แม่น้ำบางปะกง บริเวณตอนเหนือของลุ่มน้ำเป็นเทือกเขา ส่วนตอนกลาง และตอนใต้เป็นที่ราบสูง และที่ราบ แม่น้ำสายหลักในลุ่มน้ำ ได้แก่ แม่น้ำปราจีนบุรี ในพื้นที่ลุ่มน้ำปราจีนบุรี ประกอบด้วย ดินหลายชนิด สามารถจัดแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ 3 ชนิด ดินนา ดินไร่ และดินลาดชันเชิงซ้อน สภาพภูมิประเทศ ลุ่มน้ำปราจีนบุรีอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุม 2 ชนิด คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อให้เกิดฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือน พฤษภาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ และกลางเดือนพฤษภาคม ปริมาณฝนรายปีเฉลี่ยมีค่าผันแปรตั้งแต่ 1,000 มม. จนถึง 2,300 มม. ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินในลุ่มน้ำปราจีนบุรี พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของลุ่มน้ำปราจีนบุรี เป็นป่าไม้มีเนื้อที่ประมาณ 1,926,620 ไร่ หรือร้อยละ 29.41 ของพื้นที่ ทั้งลุ่มน้ำ ส่วนการใช้ที่ดินในอันดับรองลงมาคือ ไม้โตเร็ว ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 6,772,221 ไร่ หรือ ร้อยละ 10.26 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ และการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สำคัญในลุ่มน้ำปราจีนบุรี ได้แก่ การปลูก มันสำปะหลัง มีเนื้อที่ประมาณ 1,762,860 ไร่ หรือร้อยละ 26.91 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มีเนื้อที่ประมาณ 1,072,317 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 16.37 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ การใช้ที่ดินในการทำนา ข้าว มีพื้นที่ประมาณ 963,719 ไร่ หรือร้อยละ 14.71 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ อ้อยส่งโรงงาน มีเนื้อที่ ประมาณ 126,234 ไร่ หรือร้อยละ 1.93 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ

นอกจากนี้พื้นที่อยู่ในบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรี ประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก คิดเป็นร้อยละ 70 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด นอกนั้นประกอบอาชีพด้านพาณิชยกรรม รับจ้าง และด้านอุตสาหกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ในลักษณะประกอบกิจการเป็นโรงงานอุตสาหกรรม และลักษณะการประกอบการประเภทหัตถกรรม เช่น ผลิตภัณฑ์จักสานไม้ไผ่ เสื่อกก ไม้กวาด ทอผ้า ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทำหมวกใบลาน ส่วนใหญ่ราษฎรจะผลิตสินค้าหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริม หรือทำขึ้นไว้ใช้ในครัวเรือน ในช่วงว่างงานจากการประกอบอาชีพหลักด้านการเกษตร การผลิตหัตถกรรมประเภทใดนั้นขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้ในท้องถิ่น และพื้นฐานการประกอบอาชีพเดิมของครอบครัวเป็นหลัก

ปัจจุบันการดำเนินวิถีชีวิตของคนบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรี ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก หันมาประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ปลูกพืชเสริมรายได้ ซึ่งผลไม้มาก่อนจะเป็นทุเรียน ส้มโอ ขนุน กระท้อน เป็นต้น พืชที่เสริมรายได้สำคัญ คือ หน่อไม้ เช่น หน่อไม้หวาน หน่อไม้ไผ่แดง ที่สามารถส่งเข้าสู่โรงงานเพื่อแปรรูป เป็นหน่อไม้กระป๋องส่งออกขายสู่ตลาดทั่วประเทศในทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรีมีการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม แต่ก็ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรม เช่นเดียวกับปัญหาภาคเกษตรกรรมที่จังหวัดอื่น ๆ ต้องประสบ นั่นคือ ปัญหาขาดแคลนแรงงานในไร่นา ปัญหาที่ตามมา คือ คุณภาพของผลผลิตตกต่ำ การเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ทันเวลา และไม่มีการปรับปรุงพันธุ์ วิธีแก้ไขปัญหามุ่งเบื้องต้น คือ การนำแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาช่วย โดยเฉพาะแรงงานจากภาคอีสาน ขณะเดียวกันแผนพัฒนา 5 ปีของจังหวัด ได้เตรียมแก้ไขปัญหาคำคัญ เพื่อรองรับการพัฒนาที่จะเกิดในอนาคต และนอกจากนี้ยังประสบปัญหาน้ำท่วม และน้ำเค็มรุกในฤดูแล้ง ปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น น้ำเสีย เนื่องจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมโดยการขาดการวางแผน ด้วยสาเหตุและปัจจัยเหล่านี้ทำให้เกิดวิกฤตส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนา หรือเกษตรกร ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยส่วนใหญ่ นับเป็นปัญหาเร่งด่วนที่รัฐบาลพยายามแก้ไข โดยปรับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดให้พื้นที่แถบบริเวณลุ่มน้ำปราจีนบุรีเป็นเมืองเกษตรกรรมควบคู่อุตสาหกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม เป็นศูนย์กลางคมนาคมเชื่อมโยงอีสานใต้ และภาคตะวันออก รวมทั้งเป็นเมืองท่องเที่ยวด้านธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ตลอดจนเป็นแหล่งศึกษาทางประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการค้า แต่ก็พบว่าวิถีชีวิตของชาวนายังมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคม และยังคงเผชิญกับปัญหาทางสังคมในหลายรูปแบบ ทำให้ชาวนา “ กระดูกสันหลังของชาติที่ปลูกข้าวให้คนไทยทั่วประเทศได้บริโภค ” ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตไปประกอบอาชีพอย่างอื่น หรือเป็น “ ผู้ใช้แรงงานราคาถูก ” ในเมืองใหญ่

ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้ศึกษา มีความสนใจศึกษาเรื่อง วิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2549 เนื่องจากกลุ่มน้ำปราจีนบุรีเปรียบเสมือนสายเลือดใหญ่ที่ไหลหล่อเลี้ยง ยังความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ของจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งในอดีตเคยเป็นแหล่งทำนาปลูกข้าวเป็นหลัก

ได้เปลี่ยนไปประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ปลูกพืชเสริมรายได้ และยังคงเผชิญกับปัญหาต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตประจำวันอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี ที่ได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ให้สามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาแบบพึ่งพาตนเองได้ สร้างรายได้เพื่อครอบครัวอย่างเพียงพอและมีวิถีชีวิตทางสังคมที่ดีมีความสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2549
2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรีตลอดจนการปรับตัวของชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี
3. ศึกษาสถานภาพปัจจุบันและแนวทางการพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) เพื่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมชาวนาไทย

กรอบแนวคิดของการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ผู้เขียนได้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตชาวนากลุ่มน้ำปราจีนบุรี นอกจากนี้ยังมีแนวคิดต่าง ๆ เช่น แนวคิดประวัติศาสตร์กลุ่มน้ำปราจีนบุรี แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมชาวนา เพื่อนำมาใช้สร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

1. กลุ่มน้ำปราจีนบุรี เป็นกลุ่มน้ำที่มีความสำคัญเปรียบเสมือนสายเลือดใหญ่ ที่ไหลหล่อเลี้ยงนำความอุดมสมบูรณ์ให้แก่พื้นที่ 2 จังหวัด คือ จังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว ในบริเวณพื้นที่กลุ่มน้ำปราจีนประชากรส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก คิดเป็นร้อยละ 70 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด

2. ปี พ.ศ. 2398 ได้มีการลงนามทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระหว่างไทยกับอังกฤษ นับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยน (Turning Point) ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ โดยเฉพาะในมิติด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจการพาณิชย์แบบพึ่งพิง โดยการผลิตข้าวซึ่งเป็นเศรษฐกิจพื้นฐานที่ได้เปลี่ยนจากระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเองเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก (Export Economy) ไทย

กลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันอย่างเห็นได้ชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. วิถีชีวิตชาวนาในกลุ่มน้ำปราจีนบุรีช่วงแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปจากเดิมซึ่งแต่ก่อนเคยทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักหันไปประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ปลูกพืชเสริมรายได้ ซึ่งผลไม้ส่วนใหญ่จะเป็นทุเรียน ส้มโอ ขนุน กระท้อน เป็นต้น พืชที่เสริมรายได้สำคัญ เช่น หน่อไม้หวาน หน่อไม้ไผ่แดง ที่สามารถส่งเข้าสู่โรงงานเพื่อแปรรูปเป็นหน่อไม้กระป๋องส่งออกขายสู่ตลาดทั่วประเทศในทุกวันนี้ ประกอบกับบริเวณกลุ่มน้ำปราจีนบุรีมีการเติบโตของภาคอุตสาหกรรมควบคู่กับเกษตรกรรมส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวนามีความเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชาวนา “กระดุกสันหลังของชาติที่ปลูกข้าวให้คนไทยทั้งประเทศได้บริโภค” ต้องเปลี่ยนวิถีชีวิตไปประกอบอาชีพ หรือ “เป็นผู้ใช้แรงงานราคาถูก” ในเมืองใหญ่

นิยามศัพท์เฉพาะ

กลุ่มน้ำปราจีนบุรี หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทยครอบคลุมพื้นที่ในเขตจังหวัดปราจีนบุรี และจังหวัดสระแก้ว แม่น้ำสายสำคัญในกลุ่มน้ำ คือ แม่น้ำปราจีนบุรี ซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำบางปะกง แม่น้ำปราจีนบุรีเกิดจากการไหลมาบรรจบกันของแม่น้ำ 2 สาย คือ แควหนุมาน และแควน้ำพระปรัง

วิถีชีวิตชาวนา หมายถึง คนกลุ่มใหญ่ในสังคมไทยที่ดำรงชีวิตและยังชีพด้วยการทำนามีระบบเศรษฐกิจของตนเองจากการทำการเกษตรแบบยังชีพเลี้ยงชีพตนเองเป็นหลัก อยู่รอดในสังคมโดยการปลูกข้าวเพื่อบริโภคและเพื่อค้าขายเป็นหลัก ชาวนาถือเป็นชนพื้นเมืองที่อยู่ในชนบทเป็นผู้ผลิตข้าวนำไปเลี้ยงคนในเมือง ครอบครองที่นาหรือเช่าที่นาทำการเพาะปลูกข้าว ใช้แรงงานของคนภายในครอบครัวหรือภายนอกตามความจำเป็นบางฤดู ผลผลิตส่วนใหญ่มักใช้บริโภคโดยตรงภายในครอบครัวหรือไม่ก็ขายในเชิงพาณิชย์ ชาวนาจึงได้รับการขนานนามว่า “กระดุกสันหลังของชาติ” เป็นผู้ที่ทำงานแบบเอาหลังสู้ฟ้า เอาหน้าสู้ดิน สร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมมาทุกยุคทุกสมัย

สนธิสัญญาเบาว์ริง หมายถึง สนธิสัญญาที่ไทยลงนามกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398 ว่าด้วยเรื่องการค้าข้าวของรัฐบาล โดยเฉพาะในมิติด้านเศรษฐกิจก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจการพาณิชย์แบบพึ่งพิง ไทยเปิดประเทศยอมขายข้าวเป็นสินค้าออก ข้าวราคาสูง มีการขยายพื้นที่นาเพิ่มขึ้น ที่ดินมีราคาสูงกลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันอย่างเห็นได้ชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พื้นที่นาเพิ่มขึ้น ที่ดินมีราคาสูงกลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันอย่างเห็น ได้ชัดเจนในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 3 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเนื้อหา การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี พ.ศ. 2398-2549 ซึ่งมีเนื้อหาเริ่มต้นจากสภาพของชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรีก่อนทำสนธิสัญญาเบาว์ริง และหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี รวมทั้งแนวทางในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรีให้ดำรงอยู่บนพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทยชาวนาไทยต่อไป

2. ด้านเวลา การศึกษาเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เป็นช่วงที่ประเทศไทยยอมตกลงทำสนธิสัญญาทางการค้ากับประเทศตะวันตก คือ สนธิสัญญาเบาว์ริงว่าด้วยเรื่องการค้าข้าวกับอังกฤษ โดยจะทำการศึกษาร้อยมาจนถึง พ.ศ. 2549 ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรี ตลอดจนแนวทางในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรีให้ดำรงอยู่บนพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมไทยชาวนาไทยต่อไป

3. ด้านพื้นที่ การศึกษานี้จะศึกษาพื้นที่ในลุ่มน้ำปราจีนบุรี คือ จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งประกอบด้วย 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอบ้านสร้าง อำเภอศรีมโหสถ อำเภอศรีมหาโพธิ์ อำเภอประจันตคาม อำเภอกบินทร์บุรี และอำเภอ นาดี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาลุ่มน้ำปราจีนบุรี พ.ศ. 2398 ถึง พ.ศ. 2549
2. ทราบถึงปัจจัย ตลอดจนวิธีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรี
3. ได้แนวทางในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตชาวนาในลุ่มน้ำปราจีนบุรีให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของสังคมและวัฒนธรรมชาวนาไทยต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยตามขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นความรู้พื้นฐานในการเขียนเค้าโครงวิจัยและเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็น 2 ลักษณะดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร เช่น เอกสารชั้นต้น ชั้นรอง วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิต การเกษตร การปลูกข้าว แนวทางการพัฒนาการเกษตรจังหวัดปราจีนบุรี ข้อมูลพื้นฐานลุ่มน้ำปราจีนบุรี และเอกสารเกี่ยวกับเกษตรกรรมในลุ่มน้ำปราจีนบุรี เป็นต้น

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ภาคสนาม

2.2.1 ขั้นเตรียมการ

2.2.1.1 เตรียมคำถามวิจัย เป็นขั้นที่มีความสำคัญที่สุดในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามซึ่งคำถามหลักประกอบด้วย ข้อมูลส่วนตัว คำถามที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวนา และคำถามที่เกี่ยวกับประวัติของลุ่มน้ำปราจีนบุรี กลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่แถบลุ่มน้ำปราจีนบุรี เป็นต้น

2.2.1.2 เตรียมอุปกรณ์ในการลงพื้นที่ ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เครื่องบันทึกภาพ

2.2.2 ขั้นลงพื้นที่

2.2.2.1 สำรวจพื้นที่ทั้งหมดในจังหวัดปราจีนบุรีทั้ง 7 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอบ้านสร้าง อำเภอศรีมโหสถ อำเภอศรีมหาโพธิ์ อำเภอประจันตคาม อำเภอกบินทร์บุรี และอำเภอนาคี เมื่อทราบข้อมูลทุกด้านทั้ง 7 อำเภอของจังหวัดปราจีนบุรีแล้ว ขั้นดังกล่าวคือ การลงไปสำรวจพื้นที่และเก็บข้อมูลพอสังเขปเพื่อตรวจสอบ และสนับสนุนข้อมูลจากเอกสารเพื่อหาความเที่ยงตรง พร้อมกันนั้นเป็นการเก็บข้อมูลและสืบหาผู้ให้ข้อมูลและทำความรู้จักแนะนำตัวกับผู้ที่จะให้ข้อมูลคร่าว ๆ และนัดแนะขอข้อมูลในคราวต่อไป การลงไปสำรวจพื้นที่ดังกล่าวนี้ ผู้ศึกษาเริ่มลงพื้นที่ตั้งแต่ เดือน มีนาคม พ.ศ. 2554 และสำรวจเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน

2.2.2.2 ลงไปเก็บข้อมูลตามที่นัดหมายโดยวิธีการสัมภาษณ์ โดยขออนุญาต บันทึกเสียง บันทึกภาพประกอบ รูปแบบวิธีการสัมภาษณ์จะใช้วิธีการเบื้องต้นถามตามประเด็นคำถามวิจัยที่เตรียมมา ทั้งข้อมูลส่วนตัว คำถามหลักเกี่ยวกับการวิจัย และข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับลุ่มน้ำ

ปราจีนบุรี นอกจากนี้แล้วยังพูดคุยซักถามเรื่องราวทั่วไปเพื่อหาข้อมูลในด้านอื่น ที่นอกเหนือจากแบบสัมภาษณ์

2.2.2.3 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.2.2.3.1 ชวนาที่อาศัยอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี และประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก

2.2.2.3.2 เจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนลุ่มน้ำปราจีนบุรี เช่น พัฒนาการ เกษตรตำบล เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

2.2.2.3.3 บุคคลทั่วไป ที่มีความรู้เกี่ยวกับชุมชนลุ่มน้ำปราจีนบุรี เช่น พ่อเฒ่า แม่เฒ่า คุณลุง คุณป้า ชวนาที่อาวุโส ผู้นำชุมชน แก่นนำหมู่บ้าน

2.2.3 การเข้าไปสังเกตและมีส่วนร่วม

ในช่วงการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้ศึกษาพยายามลงไปทุกส่วนที่มีประเพณี และวัฒนธรรมประจำปี ผู้ศึกษาจะเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมเพื่อศึกษา เช่น ประเพณี แรกนาขวัญ การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกดำนา การลงแขกถอนกล้า การทำบุญตักบาตร งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช เป็นต้น

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและตีความ

นำข้อมูลต่าง ๆ มาวิเคราะห์ และตีความโดยเชื่อมโยงกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบวัตถุประสงค์ที่วางไว้แล้วนำมาเสนอโดยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์